

Vztah jednotlivec – společnost ve strukturním funkcionalismu :

I. Robert K. Merton - sociální struktura (statusy a role)

II. Talcott Parsons - systémy jednání

přednáška 8

*Obecná sociologie I:
Jedinec a společnost*

Status a role

Etymologie a význam:

status (2.p. j.č. statusu, z lat. *stare* = stát nebo *sistere* = postavit) – postava, stanovisko, postoj; stav (*status quo* – současný, daný stav věcí), situace, postavení, pozice, právní nebo sociální postavení (odvozené termíny: stát, stavy), prestiž

≠ **statut** (2.p. j.č. statutu, z lat. *statuere* = postavit, ustanovit) – ustanovení, stanovy, předpisy, zákony

role (z fr. *rôle*, to z lat. *rotulus* = svitek) svitek pergamenu s hereckým partem, přeneseně herecká role

Status a role dle Ralpha Lintona

Fungování společnosti zajišťují vzorce vzájemného chování mezi jednotlivci nebo skupinami.

Statusy jsou místa/pozice v takových vzorcích.

Každý jedinec má 1) různé statusy v různých vzorcích a 2) jeden celkový status, který je součtem jeho dílčích statusů.

Status je určen souborem práv a povinností, které odpovídají dané sociální pozici.

řidič: místo řidiče v autě ≈ činnosti řidiče

status může být:

připsaný (na základě atributů, které jedinec neovlivňuje, často určených narozením) x **získaný** (na základě zásluh, výkonu nebo jejich nedostatku)

Ralph Linton: *The Study of Man*. [1936] kap. 8.

Od statusu ke smlouvě (Henry Sumner Maine, *Ancient Law*, 1861)

V tradičních společnostech jedinec měl práva a povinnosti pouze na základě členství v rodině nebo klanu.

x V moderní době je subjektem práv a povinností svobodný a autonomní jedinec. Jeho závazky jsou závislé na smluvních vztazích a členství v dobrovolných sdruženích.

Role je dynamická stránka statusu. Plnit roli znamená uskutečňovat práva a povinnosti tvořící příslušný status.

Status a role jsou od sebe neodlučitelné.

Každý jedinec vykonává 1) různé role odpovídající různým vzorcům chování, kterých se účastní, a 2) jednu celkovou roli, která je součtem dílčích rolí.

Každému statusu spolu s jeho rolí odpovídá určité minimum postojů a chování, které jedinec musí zaujímat a vykonávat, aby se mohl podílet na příslušném vzorci chování. Status a role umožňují individualizovat ideální vzorce sociálního života. Ale také to jsou modely pro uspořádání postojů a chování jedince takovým způsobem, aby odpovídaly postojům a chováním jiných účastníků vzorce chování.

brankář ve fotbale (quarterback v amer. fotbale), zaměstnanec x zaměstnavatel

Status, role a sociální struktura podle Roberta Mertona

Robert K. Merton
(1910 - 2003)

Status a role jsou v Mertonově pojetí základní pojmy pro analýzu sociální struktury.

Status a role spojují vzorce chování a vztahů, které tvoří **sociální strukturu**, s kulturně definovanými očekáváním.

Role se opírají o sociální normy. Normy zakládají **rolová očekávání** (*role-expectations*).

Mertonovo pojetí sociální struktury:

Sada rolí (role-set): Množina rolí odpovídajících rolovým vztahům, jich se účastní jedinci, kteří zauímají určitý sociální status.

Každý status zahrnuje vícero sociálních rolí. *x Linton*

Student medicíny je nejen student ve vztahu k učitelům, ale zauímá i další role vůči jiným studentům, lékařům, sestřám, sociálním pracovníkům, zřízcům atd.

Sada rolí není totéž co různé role vykonávané jedincem v různých stavech.

Sada statusů (status-set): množina statusů zauímaných jedincem v jednu chvíli.

učitelka, matka, manželka, katolička, republikánka atd.

Každému statusu v sadě statusů odpovídá příslušná sada rolí.

Robert K. Merton: *Social Theory and Social Structure*, 1968.

Statusová sekvence: posloupnost statusů zauímaných jedincem, jde-li o sociální vzorec.

student medicíny, stážista, pomocný lékař, samostatný lékař, primář, přednosta atd.

Podobně existují sekvence rolových sad a statusových sad.

Sociální struktura: uspořádání sad rolí, sad statusů a statusových sekvencí, které vytváří sociální řád.

Jeden ze zdrojů nestability sociální struktury: jedinec zauímající určitý status má rolové partnery, jejichž pozice v sociální struktuře je odlišná.

[Soudce je členem fotbalového mužstva v městské čtvrti, kde bydlí, jiní členové patří do kategorie manuálních a nemanuálních pracujících.]

hlavní status (*master status*): status rozhodující pro postavení jedince ve společnosti / v dané situaci

barva kůže („rasa“) v segregované společnosti, pohlaví při výběru WC atd. Everett Hughes, 1945

Teorie jednání Talcotta Parsonse

Voluntaristická teorie jednání: Jednání je volní akt jednotlivce v situaci určené *podmínkami* a dostupnými *prostředky*; tento akt je usměrňovaný *hodnotami* a *normami*. **Jednání není situací determinováno. x pozitivismus, RAT**

JEDNOTKA JEDNÁNÍ (*unit act*) se skládá z následujících prvků:

Jednající, aktér lidský jedinec

Cíl Budoucí stav věcí, na nějž se jednání orientuje.

Situace Každé jednání probíhá v situaci, kterou tvoří dva druhy prvků:

- **podmínky** (jednající nad nimi nemá kontrolu);
- **prostředky** (jednající nad nimi má kontrolu).

Potřeby a touhy jednajícího jednotlivce (**motivace**).

Sociální normy a hodnoty, které si jednatel osvojil (internalizoval) v procesu socializace.

Norma – očekávané jednání považované za žádoucí a společností vynucované

Hodnota – ceněné a žádoucí kvality a stavy, podle kterých se jednající orientují.

Lidská pyramida při zápase ragbyového klubu Otago Highlanders, Nový Zéland 2012 (Wikipedia).

Dvojitá kontingence jednání

ego

alter

Kontingence = nahodilost, opak nutnosti; závislost na vnějších faktorech

Kontingentní fakt je výsledkem výběru z různých možností, který také mohl dopadnout jinak. *Všechno je možné.*

Talcott Parsons: *dvojitá kontingence* představuje v každé interakci hrozbu konfliktu.

Výsledek jednání **ego** je závislý (*contingent on*) na reakci **alter**.

Ego a **alter** jsou pro sebe vzájemně předmětem orientace.

Ego při volbě svého jednání zohledňuje:

1. Pravděpodobné chování alter, které bude následovat po jednání ego.
2. Vlastní představu o pravděpodobných očekáváních alter týkajících se chování ego.
3. Obdobně i **alter**.

E.T. - Mimosmšťan (Steven Spielberg, 1982)

Hobbesovský problém řádu: Jak se vyhnout konfliktu?

Parsonsovo řešení: Alter i ego zastávají stejné **hodnoty** ukotvené ve sdíleném kulturním systému (hodnotový konsensus). Tyto hodnoty a jimi podporované **normy** je vedou k omezení vlastních zájmů ve prospěch spolupráce a zachování sociálního systému.

Niklas Luhmann:

Vznik sociálního systému je velmi nepravděpodobný. Avšak:

Dvojitá kontingence není ohrožení, ale zdroj dynamiky sociálních systémů. Dvojitá kontingence nutně vede ke vzniku sociálních systémů.

= *autokatalyzátor*

Je třeba interakci začít, bude pokračovat podle systémové dynamiky.

Příklad: Obchodní a válečná loď připlouvají z opačných stran (V-Z) k ostrovu. Válečná loď chce druhou loď potopit. Když Obch zatočí na S, Vál také zatočí na S. Když Vál zatočí na S, Obch zatočí na J. Výsledek souboje je otevřený.

Jednání jako systém

Jednání:

1. zahrnuje výdej energie (u aktéra),
2. je orientováno na cíl,
3. probíhá v určité situaci,
4. je normativně regulováno.

Jednání tvoří **systém = aktér + situace**.

Jsou-li v situaci přítomní další aktéři, mluvíme o **interakci**. *action – interaction*

Jednání není nahodilá reakce na podněty situace. Aktér v sobě nese systém normativních očekávání vzhledem k různým objektům situace, která ovlivňují směr jeho jednání. **Jednání je normativně regulováno.**

Podmínky jednání:

- A** biologicko-organické (behaviorální systém)
- G** psychické (systém osobnosti)
- I** interakční (sociální systém)
- L** hodnotové / normativní (kulturní systém).

Jednotky interakce se vzájemně spojují do složitějších systémů jednání. Na makroúrovni vzniká funkční integrací velkého množství dílčích jednotek jednání **sociální systém**, který se dělí na **funkční subsystemy**.

Man goes fishing on top of a car that crashed into a crocodile-infested creek in Far North Queensland www.dailymail.co.uk, 28. 12. 2019

Systém: celek složený ze vzájemně závislých částí, jejichž vzájemné působení se řídí zákonitostmi.

Systém je umístěn v **okolí**, od kterého jej dělí **hranice**. Systém má svou **strukturu** a **účel**.

Systémy mají sklon udržovat se v rovnovážném optimálním stavu = **homeostáze** (zůstávání stejným).

Schéma AGIL / LIGA

Čtyři základní funkce systémů jednání:

A adaptace na podmínky prostředí, vč. fyzického prostředí

G orientace systému na dosažení cílů vzhledem k prostředí

I vnitřní integrace systému

L udržování nejvyšších řídicích vzorců systému.

AGIL obecně + sociální systém

A adaptace hospodářství	G dosahování cílů politika
L udržování latentních vzorců rodina, výchova, náboženství	I integrace právo

System jednání

A systém chování organismu	G systém osobnosti
L kulturní systém	I sociální systém

System společnosti

A hospodářství	G stát
L udržování institucionalizovaných kulturních vzorců	I společnostní komunita

Základní pojmy Parsonsovy teorie

Sociální systém: soubor vzájemně závislých interakcí mezi aktéry. Základní jednotka: interakce *ego-alter*

Sociální struktura: struktura sociálního systému, kterou tvoří institucionalizované role, tj. role ukotvené v sociálních normách a kulturních hodnotách.

Společnost: typ sociálního systému, který dosahuje maximálního stupně soběstačnosti vůči svému prostředí.

Socializace: internalizace hodnot a norem jedinci.

Talcott Parsons
(1902-1979)

Societální (společnostní) komunita:

kolektiv obyvatelstva dané společnosti, ve kterém platí normativní řád.

S.k. má normativní a organizační dimenzi. V obou dimenzích lze rozlišit složky (i.) vnitřní a (ii.) vnější či spojovací:

I. Normativní řád:

- i. hodnotové vzorce (sociální + kulturní) **L**
- ii. normy (sociální) **I**

II. Kolektivně organizované obyvatelstvo:

- i. členství spojené se statusy, právy a závazky (sociální) **G**
- ii. role (sociální syst. + syst. osobnosti) **A**

Parsonsova sociologická teorie je označována jako **strukturní funkcionalismus**, protože se zabývá funkcemi, jež plní různé struktury. Parsons toto pojetí postupně rozšířil na **teorii sociálních systémů**, inspirovanou obecnou teorií systémů.

Jádrem jeho teorie je funkcionalistická analýza sociálního systému a jeho struktury. *Funkce = účinek subsystému / prvku, který slouží k udržení systému (viz AGIL).*

Sociální role jako základní prvek sociálního systému

Sociální role – normativní očekávání určitého chování spojeného s konkrétní sociální pozicí. R. je propojení osobnosti a sociálního systému.

Systémy interakce mezi ego a alter: *vzájemná očekávání ohledně jednání a postojů druhého – ne/naplnění vyvolává odměny nebo negativní sankce u alter → reakce ego atd.*

Rolová očekávání jsou v sociálních systémech:

- **zobecněná** pro všechna možná ego v určité specifické situaci interakce Taneční škola Fred Astaire, Raleigh, NC, USA.
- **institucionalizovaná** = „integrace očekávání aktérů v relevantním interaktivním systému rolí se sdíleným normativním vzorcem hodnot.“
Aktéři sankcionují ne/shodu s hodnotovým vzorcem.

Role je základním stavebním prvkem **struktury sociálních systémů**.

Odlišná od osobnosti: volnost vztahu mezi strukturou osobnosti a vykonáváním role.
Rolová očekávání však snižují varianci v reakcích různých osobností na určité situace.

Role nejsou detailně předepsány: **oblast svobody**, obvykle různá pro různé typy osobností.

Rolová očekávání a sankce – tlak na jedince, napětí uvnitř osobnosti –
mechanismy **sociální kontroly; tlak na změnu**.

Studenti u zkoušky, Carleton University, Kanada.

Sociální systém vyžaduje **institucionalizované hodnotové vzorce** tvořící obecný morální konsensus.

(Parsons et al. *Toward a general theory of action*, 1951: 19-25)

Sociální řád podle Parsonse: sociální normy (I) a kulturní orientace (L) kontrolují uspokojování potřeb (A) a z nich vycházející motivace (G).
Sociální normy a kulturní orientace také stanoví pravidla sociálního jednání a nejvyšší cíle sociálního systému.

Vzorové proměnné

= Jsou zobecněním voleb, které aktér musí udělat před každým jednáním. Definuje jimi situaci.

afektivita x afektivní neutralita

orientace na já x orientace na kolektiv

partikularismus x univerzalismus

askripce x výkon

difúznost x specifičnost

Příklad role: sociální role nemocného (sick role)

Být nemocný není stav, ale **sociální role**. Zvláštností této role je skutečnost, že nemocný není funkčním členem společnosti, není schopen plnit běžné sociální role. Je deviantní.

Být uznaným nemocným tedy představuje **sankcionovanou deviaci**.

Role nemocného zahrnuje práva a povinnosti určené společenskými normami.

Práva nemocného:

Nemocný nevykonává běžné sociální role.

Nemocný nenese odpovědnost za svůj stav.

Povinnosti nemocného:

Nemocný má usilovat o uzdravení.

Nemocný má vyhledat odborně kompetentní pomoc a spolupracovat s lékaři.